

TÜRÜK

Uluslararası Dil, Edebiyat

ve Halkbilimi Araştırmaları Dergisi

2015 Yıl:3, Sayı:5

Sayfa:245-260

ISSN: 2147-8872

CİNÂNÎ DİVANI'NDAN MİMARÎ İZLENİMLER

Merve Artukoğlu*

Özet

Divan edebiyatına yapılan tenkitlerden biri hayattan kopuk, tamamen hayal ürünü bir edebiyat olduğudur. Ancak bugün yapılan pek çok çalışma, devamlı yeni bir arayış içinde şairlerini kaleme alan divan şairinin sosyal hayattaki pek çok kavramı kullandığını göstermektedir.

Cinânî, divan edebiyatında, en parlak eserlerin verildiği, şiir tekniği ve estetiği açısından en başarılı şairlerin yetiştiği 16. yüzyılda yaşamıştır. Döneminde, Bursa gibi önemli bir kültür merkezinde, müderrislik ve ders-i âmlık görevlerinde bulunan şairin divanı, dönemin sosyal hayatı açısından zengin konular içermektedir.

Her Osmanlı şairi gibi Cinânî'nde beslendiği en önemli kaynaklardan birinin sosyal hayata dair gözlemler ve gerçek kesitler olduğu, divanı incelendiğinde ortaya çıkmaktadır. Çalışmamızda, şairimizin divanında yoğun olarak işlediğini gördüğümüz, sosyal hayatın önemli bir parçası olan mimarî ele alınmıştır. Bu bağlamda, şairin mimarî yapıdan kesitler içeren şiirleri konularına uygun bir şekilde başlıklar altında sınıflandırılmıştır. Beyitlerde tarihleri verilen mimarî yapılar, çeşitli tarih kaynaklarından da faydalanılarak tespit edilmeye çalışılmıştır. Benzetme olarak kaleme alınan yapılar ise benzetildikleri unsurlarla açıklanmıştır. Yaptığımız inceleme aracılığıyla bir divan şairinin şiirlerinden yola çıkarak bu şiirlerin yazıldığı dönemin özelliklerine, sosyal hayatına ve mimarî unsurlarına ilişkin bilgilere katkıda bulunmayı hedefliyoruz.

Anahtar Kelimeler: 16.yüzyıl, Divan, Cinânî, Sosyal Hayat, Mimarî

• Doktora Öğrencisi, İstanbul Medeniyet Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, martukoglu@gmail.com

ARHITEKTURE IMPRESSIONS FROM THE CINÂNÎ'S DİVAN

Abstract

One of the criticisms to Divan literature that it is divorced from life and that is completely imaginary literature. But today, a lot of studies, in a search constantly new poems written by poets, shows they use many concepts of social life.

Cinani lived in 16th century, when the most brilliant works, poetry, poets, the most successful in terms of technique and aesthetics were grown in Divan literature. Period, he work as a müderrislik and ders-i âmlık in Bursa where is important cultural place, and his divan topics included rich subject about social life.

Each Ottoman poet such as Cinânî's and one of the most important feeding source observes that in social life and the actual sections examined the divân, is emerging. In our study, we saw the heavily in the divân works of our poets, is an important part of social life, architecture is discussed. In this context, the topics of the poems it contains the poet's sections of architectural structures are classified under the appropriate headings. The dates given in the couplet architectural structures, were tried to be determined by making use of various historical sources. Penned structures are explained by the analogy that likened the elements . With the help of our examination by setting out one of divan poets' poem, we are aiming to contribute the properties of the period that the poem is written, social life and architectural elements relevant these informations.

Key Words: 16th century, Divan, Cinânî, Social Life, Architecture

Giriş

Osmanlının önemli kültür merkezlerinden Bursa'da ikâmet etmiş olan Mustafa Cinânî, 16. yüzyıl divan şairidir. Şair, üç dilde şiir söyleyebilecek kadar kuvvetli bir tahsil görmüştür. Hoş sohbet, mizahi yönü güçlü, nüktedan bir karaktere sahip olduğu belirtilen şair; kâtip, kassam, ders-i âm ve müderrislik mevkilerinde bulunmuştur. Böylece toplum hayatına yakından şahitlik edip bu dünyayı iyi bir gözlem gücüyle iç dünyası ile birleştirerek eserlerine aktarmıştır. Ayrıca Cinânî'nin devlet adamlarıyla olan münasebeti ve sosyal hayattaki aktif kişiliği, döneminin Bursa ve İstanbul'u hakkında önemli ipuçları vermesini sağlamıştır. Cinânî'nin dört eseri bulunmaktadır. Bunlardan üçü manzum olarak kaleme aldığı; müretteb bir *Divan* ile didaktik, ahlâkî içerikli *Riyâzu'l-Cinân* ve *Cilâu'l-Kulûb* adlarını taşıyan mesnevileridir. Mensur eseri ise *Bedâyiü'l-Âsâr* adlı hikâye külliyyatıdır. (Okuyucu, 1994: III-XXXIII).

Makalemiz açısından şairin divanını incelediğimizde, ilhamını mahalli hayattan aldığını, halk tabir ve söyleyişlerini şiirlerine ustalıkla yerleştirdiğini görmekteyiz. Halk içerisindeki tiplerden başlayıp, giyim-kuşama, günlük kullanılan eşyalara, haberleşmeye, âdâb-ı muaşerete, mimarîye kadar pek çok konuyu belli bir ahenk içerisinde işlemiştir. Divanının bir

diğer ayırt edici özelliği ise düşürdüğü tarih manzumeleridir. 177 Türkçe, 33 Farsça olmak üzere 210 adet tarih manzumesi kaleme almıştır. Çevresindeki insanlarla ilgili küçük olaylar hakkında bile tarih düşürmüştür. Şairin hayatını sıkıntılar içinde geçirdiği göz önünde tutulursa bunu ikram ümidiyle yaptığı düşünülebilir (Ünlü 2008: 594). Bunlar arasında dikkati çeken özellik ise döneminde yapılan mimarî eserler için düşürdüğü tarih manzumeleridir.

Yerleşik yaşamı kabul etmiş toplumlarda mimarîyle karşılaşmak kaçınılmazdır. Teknik anlamda mimarî, medeni yahut şehirli bir toplumun pratik ihtiyaçlarını karşılamanın yanı sıra kendini ifade etmek üzere gerçekleştirdiği yapım tekniği ve sanatıdır (Mülayim, 2005: 91). Bu açıdan değerlendirdiğimizde sadece abidevi eserlerin mimarî eserler grubuna girmediği, bir bahçenin, bir köprünün belki bir çeşmenin de mimarî eserlere dâhil olduğunu söyleyebiliriz. Tüm bunlardan hareketle, Cinânî'nin gözlemleri ve tecrübeleriyle kaleme aldığı şiirlerindeki mimarî unsurları vermeye çalışacağız.

Cisr, Ma'ber, Köpri

Divanda 'köprü' yapısı, Arapça 'cizr' ve 'ma'ber', Türkçe 'köpri' kelimeleri ile karşılanmaktadır. Şair, Zeyrek Köprüsü için 'Zeyrek Ağanun Köprisine Nev'i Efendi iltimasıyla bir gicede dinmüştür. Sultan Murat otuz sikke göndermişdür' başlıklı bir tarih manzumesi kaleme almıştır. Başlıktan da anlaşıldığı gibi şair padişah tarafından otuz sikke ile ödüllendirilmiştir. Köprünün adını taşıdığı Zeyrek Ağa ise sarayın hadım cücesi ve Sultan Murat'ın nedimidir (Ayan, 2004: 79). Ayrıca *Zübdetü't-Tevârih* yazarı Mustafa Sâfi (ö. 1617) cüce Zeyrek'in akıllı, kavrayışı yerinde, pek duyulmadık fıkralar anlatmakta mahir olduğunu belirtir (Gökyay, 1984: 68). Manzumede Cinânî bu köprüyü değişik teşbihlerle anlatır. Şöhretli Zeyrek Ağa, lutf ırmağı üzerinde, gökyüzü takının altında daha önce benzeri görülmemiş bu değerli köprünün yaptırıcısıdır:

Be-nâm-ı bânî tâk-ı sipihr ü günbed-i mînâ

Ki kıldı çarhı cûy-ı lutfi üzre cizr-i bî-hemtâ

T. 106/1 – 422¹

Felek döndüğü müddetçe böyle eşsiz, acayip bir köprü bulunmamış, gözler böylesini görmemiştir:

'Aceb cizr oldu kim devr-i felekde tâk u yektâdur

Nazîrin görmemişdür böyle cizrün dîde-i bînâ

T. 106/17 – 423

¹ Cinânî Divanı'ndan örnekler için; "Okuyucu, Cihan (1994). *Cinânî Hayatı, Eserleri ve Divânının Tenkidli Metni*. Ankara: TDK" künyeli divan yayını esas alınmış, şiirin nazım şekli, şiir, beyit ve sayfa numarası söz konusu yayına göre sırasıyla verilmiştir.

Köprü ile ilgili diğer sekiz tarih manzumesinde de Cinânî, köprüyü yaptıran Zeyrek Ağa'nın adını zikreder ve köprünün H.1000/ M. 1591-92'de tamamlandığını verir (T. 107-114)

Velehu 107

Bu köpri Zeyreke oldu müyesser yaptı pes anı

Velehu 108

İtdi Zeyrek bu köpriyi ikmâl H.1000(1591/1592)

Velehu 109

İtdi Zeyrek bu ma'beri peydâ H.999(1590/1591)

Velehu 110

Zeyrek-i dâna bu cisri böyle yaptı ser-bülend H.1000

Velehu 111

Bu cisre cehd-i küllî itdi Zeyrek H.1000

Velehu 112

İtdi bu köpriyi kâmil Zeyrek H.1000

Velehu 113

Oldı bu köprinün bînâsı temâm H.1000

Velehu 114

İtdi ol köpriyi bînâ Zeyrek H.1000

Kal'a

Arapça bir kelime olan 'kal'a' kale anlamına gelmektedir. Çoğulu kıl'adır. (Parlatır, 2006: 823).

Cinânî divanında, 16 Eylül 1594 tarihinde fethedilen *Yanık Kalesi* için bir tarih manzumesi mevcuttur. Budin'in 110 km. kuzeybatısında, Raba ırmağının batı kıyısında, Tuna nehrinin az güneyinde bir kale olan *Yanık'a* bu adı, I. Viyana kuşatmasına giden Osmanlı

ordusunun bu kaleyi yakması nedeniyle Kanuni Sultan Süleyman vermişti (Bilge, 2000: 66). *Târih-i Na'îmâ*'da da geçtiği üzere; Yanık fâtihi umûr-dîde ve kâr-azmûde vezir (İpşirli, 2007: 80) olan Koca Sinan Paşa'nın komutasındaki orduyla bu kale ele geçirilmiştir:

Minnet Allâha yanup başuna hasmun odlar

Aldı feth eyledi ol kal'a-i gerdûn sâyı

Fethine didi Cinânî-i du'â-gû târîh

Alınup yakdı Yanık fethi dil-i a'dâyı (H. 1003)

T. 132/5-6 – 433

Şair aşağıdaki beyitte kale unsurunu benzetme amaçlı olarak kullanmıştır. Ayrıca beyit fahriye beyitidir. Şair, kasidesini çelikten yapılmış bir kaleye, kalemni de kaleye dikilen sancağa benzetmiştir:

Kal'a-i pûlâda dönmişdür kasîdem gûyiyâ

Hâme-i şî'rüm diküpdür üstine yer yer 'âlem

K. 1/39 – 12

Kale duvarlarında, genişliğinden fazla yüksekliği olan dairesi, murabba ve çok köşeli olarak yapılan müdafaa kulelere 'burç' adı verilmektedir (Pakalın, 1983: I/246). Benzetme amaçlı olarak kaleme alınmış olan burç; hevâyî burcu şeklinde zikredilmiştir:

Olup gâhî hevâyî burcunı terk itme ey meh-rû

Bilürsin sayd ider iller kebûter olsa âvâre

G.208/2 – 571

Çeşme

'Çeşme', Farsça bir kelime olup musluklu su hazinesi, pınar, su kaynağı manalarına gelmektedir (Devellioğlu, 2008: 157). Türkçede suyun kaynağına *göze* veya *göz* denmektedir. Göz gibi olan delik ve delikten akan su ve pınarlarına çeşm, suyun akıtıldığı yapılara ise çeşme adı verilmiştir (Pur, www.doganpur.blogcu.com).

Su bütün dinlerde kutsal sayılmıştır. Müslüman halklarda ise su, gerek İslâmiyet'in suya verdiği önemden ve gerekse bu halkların genellikle sıcak ve kurak bölgelerde yaşamış olmalarından kaynaklanan değeriyle, her zaman hem dinî ve hem de dünyevî hayatın belkemiğini oluşturmuştur. İslâmiyet'in bir kültür olarak yerleştiği halklarda, suya verilen önemin sebeplerinden bazılarını yine İslâm kaynaklarında aramak gerekir. İslâmiyet'in iki temel kaynağı olan Kur'ân ve Hz. Peygamber'in sünnetinde su ile ilgili bahislerin çokluğu, onu yüksek değeriyle, az veya çok bu kaynaklara dayalı yaşam tarzı sürdüren Müslümanların hayatına sokmuştur. Müslüman halklar bu durumu İslâm şehrinde, çeşmeler, sebiller ve suyla ilgili diğer dinî kaynaklı vakıflarla dışarı vurmuşlardır. Müslüman halklarda suyla ilgili yapıların revaçta olmasının sebebi, su ihtiyacının karşılanmak istenmesinden başka, bu çeşit

hayırlara vaadedilen büyük sevabdır (Aynur, 1995: 34). Osmanlı toplumunda da en yüksek mevkidekinden en düşüğüne, en zengininden en fakirine kadar her insan çeşme yaptırma görevini üstlenmiştir.

Divanda on beyitte çeşme kelimesi ile karşılaşmaktayız. Bunlar arasında en göze çarpanları Sultan Murat'ın inşa ettirdiğı çeşme için düşürülen tarih manzumeleridir. Bu çeşme, günümüzde Yavedut Câmî ve türbesinin olduğu Yavedut Caddesi'ndeydi. Ancak yol açımı nedeniyle yıkılmış ve günümüze kalmamıştır (Demircanlı, 1989: 447).

Aşağıdaki beyitlerde şair, çeşmeyi inşa edenin Kevser şarabını içip mutlu olmasını dilemekte ve susamış gönüllerin çeşmenin tarihini söylediğini ifade etmektedir:

Hem dahi bu çeşmeyi kıldı binâ

Nûş idüp Kevser şarâbın ola şâd

Zevk idüp dil-teşneler târîhini

Didiler *ser-çeşme-i Sultân Murâd* H.1003 (1594-1595)

T. 134/4-5-436

Ey Cinânî teşneler târîhini

Didiler *ser-çeşme-i Sultân Murâd* H. 1003 (1594-1595)

T. 135/2 – 436

Şair, çeşme kelimesini zikrettiğı bir başka tarih manzumesinde ise bu çeşmeyi yapan ismin Kasım Bey olduğu bilgisini vermiştir:

Yapdı Kâsım Beg bu zîbâ çeşmeyi

Nûş idüp Kevser şarâbın ola şâd

T. 135/1-436

Bursa kadısı Zekeriyâ Efendi, Meylî mahlasıyla şiirler yazan bir şairdir. Aynı zamanda 27. Şeyhülislâm Yahya Efendi'nin babası olan büyük Osmanlı bilginidir (Yediyıldız, 2003: 12/I/155). Dönemin önemli isimlerini şiirlerinde sıklıkla zikreden Cinânî, divanın onuncu kasidesinde yer alan methiye beyitinde, Yahya Efendi'nin belagat, fazilet ve olgunluğun baş çeşmesi olduğunu söylemiş ve kelimeyi gerçek anlamının dışında kullanmıştır:

Ser-çeşme-i belâgat ü fazl ü kemâldür

Andan akar revâne olup cûybâr-ı şer'

K.10/20 – 40

Şadırvan

Çoklukla cami avlularında bulunan, etrafı çok musluklu duvarla çevrili su hazinesi (Parlatır, 2006:1549). Divanda bir beyitte geçen şadırvân; şâdî-i revân sözcüğüyle kelime oyunu yapılarak kullanılmıştır:

Oldı şâdî-i revân anda akan şadırvân
Cûy-ı dil-cûsı anun dâfi’-i tâb-ı mahrûr

K. 8/8- 34

Hammâm, Germâbe

Osmanlı mimarîsinin en güzel eserleri arasında yer alan hamamlar konum olarak Türkiye’nin her yerine yayılmış olmakla beraber genel olarak İstanbul ve Bursa’da yoğunluk kazanmıştır (II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu, 2005: III/999). Osmanlı Türklerinin ilk hamamı Bursa’da 1536 yılında Orhan Bey tarafından yaptırılmıştır (Bozok, 2005:8/13/67).

Divanda bu önemli kullanım sahası ‘hammâm’ ve Farsça karşılığı ‘germâbe’ olarak geçmektedir. Şair, dönemin önemli ismi olan Bursa kadısı Muallimzade Ahmet Efendi tarafından 1572 tarihinde yaptırılan *Muallimzade Hamamı* için bir tarih manzumesi kaleme almıştır. Muallimzade Ahmet Efendi tarafından 1572 yılında Zeyniddin Hafi Mahallesi ve ayrıca Aksu’da bulunan cami, mekteb ile zaviyesine gelir temini için yaptırılmıştır. Hamamı Feridûn Ağa yapmıştır. (Yaşayan Müze Kent Bursa Çalışmaları, 2009: 27). Hamam; cumhuriyet sonrası dökümhane olarak kullanılmasından dolayı günümüzde *Dökümhane Hamamı* olarak da bilinmektedir:

Binâ itdi nâgeh bu germâbeyi
Ferîdûn-ı sâni-i kişver-güşâ

Didi hâtif-i gaybî târîhini

“Binâ-yı Ferîdûn-ı Cemşîd-rây” H.981

T. 49 – 399

Geçmişten bu yana hamamlar, Türk toplumunda hem temizlik hem de eğlence mekânı görevi görmüştür (Eski Türk Edebiyatına Giriş, 2008: 318). Hamamlar, Osmanlı döneminde ev dışı yaşamı kısıtlı olan kadının dışarı çıkması ve eğlenmesi için aracı olmuştur. Bu bağlamda hamamın sefasını süren en çok kadınlar olmuştur (Bozok, 2005: 71).

Cinânî gazellerinde ve tahmisinde geçen mısralarında, hamamı temizlik ihtiyacını gideren bir yer olarak anlatmaktan ziyade hamamda bulunan sevgilinin görülen enfes güzelliği karşısında, aşğın düştüğü durumları aktarır.

‘Halvet’, hamamların bir veya birkaç kişinin yıkanabileceği büyüklükteki sıcak bölümüdür (Kaplan, 2010: 44/137). Bu sıcak bölmede cam, buhar kaplı olmasına rağmen sevgilinin eşsiz güzelliğini fark etmiş ve gözlerini ondan alamamıştır:

Hammâma girdi nâz ile ol serv-i hoş-hırâm

Göz dikdi kaldı anı görüp halvet içre câm

G.150/1 – 540

Sevgili, iki yakın dostu ile hamama giderek halveti nurlandırmıştır, onun güzelliği karşısında ayıp ve kusurları açığa çıkan güneşe karşı nazlı bir şekilde yıkanıp taranmıştır:

Ol perî hammâma varmış bir iki hem-râz ile

Halveti kılmış münevver tal'at-i mümtâz ile

Oturur çıkmış legende hürmet ü i'zâz ile

Âfitâba ta'n idüp yunup taranur nâz ile

Bir eline zülfin almış bit elinde şânesi

Th. 26/II – 254

Cinânî bu beyitte ise hamamdaki mermeri, sevgilinin ayak köpüğüne yüz sürdüğü için kıskanmaktadır:

Germâbe içre mermere reşk eylesen n'ola

Yüzler sürer çün ol kefi pâye 'ale'd-devâm

G. 150/6 – 541

Kasr, Serây

'Kasr', içerisine girilmesi müşkil muhafazalı köşk demek olan bu tabir padişahlara mahsus müzeyyen binalar hakkında kullanılırdı (Pakalın,1983: II/206). Kasr kelimesinin Farsça karşılığı saraydır. Kasr, serây ve saray kelimelerinin divanda birçok mısradaki geçtiğini görmekteyiz.

Cinânî, Sultan Murat kasrı için bir tarih manzumesi düşürmüştür. *İncili Köşk* olarak bilinen kasr, XVI. yüzyıl sonlarında yapılmış Sarây-ı Hümâyun'a ait bir köşk. III. Murad döneminde Sadrazam Koca Sinan Paşa tarafından yaptırılarak padişaha sunulmuştur. Koca Sinan Paşa sınırsız servetiyle devletin pek çok yerinde vakıf eserler yaptırmıştır. 1589-1591 arasındaki ikinci sadâreti sırasında, sarayı çeviren surların üzerinde bu güzel mekânda muhteşem bir köşk inşa ettirmiştir. Köşkün inşasına 998'de başlanmış ve 999'da bitirilmiştir. III. Murad, Marmara Denizi'ne açılan geniş manzaralı köşkü çok beğenmiş (Eyice, 2000: 279). İncili Köşk Sultan Abdülaziz zamanında fazla masrafı mucîb olması mülahazasıyla diğer köşkle beraber yıktırılmıştır (Erdoğan, 1955: 190). Beyitte de belirtildiği gibi derya üzere olan köşk, Sarayburnu'ndadır. Ancak Abdülaziz döneminde yapılan tren yolu dolayısıyla bugün köşkün bazı kısımları ayaktadır:

Dindi ol kasra bî-bedel târîh

Kasr-ı Sultân Murad-ı deryâ-dil (H.998/ M. 1589-90)

T. 162/11- 452

TURUK

International Language, Literature and Folklore Researches Journal

2015, Year 3, Issue 5

Issn: 2147-8872

Aşağıdaki beyitte ise dünyayı saraya benzeterek, sabah ve akşam oldukça sevgilinin burada şerefiyle, kıymetiyle var olmasını istemektedir:

Serây-ı dehrde oldukça subh u şâma bedîd

Karîn-i devlet olup ‘izz ü kadr ile var ol

G.137/6 – 534

Medrese

Şair medreseyi, dönemin tarihi yapısı olarak divanında ele almamıştır. Divanda toplamda üç beyitte geçen medrese kelimesini şair, kendi görevleri dolayısıyla zikretmiştir. Cinânî, Bursa’da bir medrese de görev talep etmiştir. Ancak bilmediği bir sebepten dolayı medreseye gidemediğini ifade etmiştir:

Bursada tâlib olup medrese aldum ammâ

Niçe gündür gidemem vardur anun amâsı

K. 38/17 – 124

Kasidenin devamındaki beyitlere baktığımızda şairimizin gidememiş sebebinin parasızlık olduğunu öğrenmekteyiz.

Cinânî; H. 993 (1590/1591) tarihinde Bursa’da bulunduğu sırada ders-i âm olmak için imtihana girer ve ilk vazifesini de müderris olarak *Köseler Medresesi*’nde yapar. Bunu da aşağıda geçen tarih manzumesinden öğrenmekteyiz:

Özr idüp gerçi Çivi-zâde ezel

Virecek medrese yok dirdi bize

Sonra lutf eyledi târîh itdi

Köseler medresesin viridi bize

T. 28 – 387

Adı geçen bu medresesinin yerinde bugün, yol ve evler vardır.

Dârü’ş-şifa

‘Dârü’ş-şifa’; hastane, şifa yurdu anlamlarına gelir. Dârü’ş-şifa eskiden hastane olmakla beraber aynı zamanda bir tıp dershanesi hükmünde idiler (Pakalın, 1983: I/404). Bursa’da bulunan Yıldırım Dârü’ş-şifası ilk Osmanlı hastanesi olarak tarihte yerini almış bir sağlık kuruluşudur (Çetin, 1990: 122). Bursa, Osmanlı Devleti’nin ilk kuruluşlarının merkezi konumundadır. Yukarıda da sıraladığımız üzere Cinânî Bursa ve İstanbul’da kendi döneminde yapılan bazı kuruluşların tarihini düşürmüştür. Ancak divanda dârü’ş-şifa ile ilgili düşürülmüş bir tarih manzumesine rastlamamaktayız. Dârü’ş-şifa divanda, âşık-sevgili ilişkisi dâhilinde üç beyitte kullanılmıştır. Divan şairleri, çektikleri aşk ızdırabından dolayı kendilerini

hastanelere yaraşır birer hasta olarak görürler. şair de dünyayı bir hastaneye benzeterek buranın acayip bir virane olduğunu söyler:

Bir ‘aceb vîrânedür dârü’ş-şifâ-yı dehrde

Kim Cinânînün gelür ser-cümle dünyâ seyrine

G.226/5 – 580

Hastane kapılarında tedavi için bekleyen hastaların oluşturduğu uzun kuyruklar vardır. Sevgili yüzünü gösterdiğinde kapısının önü tedavi bekleyen âşıklarıyla dolar taşar:

‘Arz-ı didâr eylesen kûyun tolar ‘uşşâk ile

Kim olur hengâme-i dârü’ş-şifâ nevrûzda

G.231/4 – 582

Sevgilinin dudağından çıkacak kelimeler sövgü dahi olsa âşıkları bu sözleri duyabilmek için onun semtinde can verirler. Çünkü bu hal âşıklar için, hastanedeki hastaların ilaç alıp iyileşmesi gibidir:

La’lünün düşnâmına kûyunda ‘âlem cân virür

Hasteler dârü’ş-şifâda sanki dârü üstine

G. 235/4 – 585

Dergâh

Tarikat mensuplarının topluca ibadet ve törenlerini yaptıkları yere ‘dergâh’ denir (Pala, 2004: 111-112). Divan şiirinde ‘dergeh’ şeklinde de karşımıza çıkan kelime kapı önü, eşik manalarında da kullanılmıştır. Servi boylu sevgilinin dergâhının toprağı, âşık için bir sürmedir:

Cinânî yüz sürerken girye kılma zâyî’ eylesin

O serv-i ser-bülendün tûtiyâdur hâk-i dergâhı

G.300/5 – 618

Eyvân

‘Eyvân’, sâyebân ve çardak şeklinde yapılmış sütunlu, direkli veya kemerli, önü açık, üstü örtülü bina kısımlarına verilen addır. Evlerin içinde, önü açık, üstü kapalı revaklı sofalara da bu ad verilir (Pakalın, 1983: I/579). Divanda eyvan, saray anlamında da kullanılmıştır:

Sipihr-menziletâ sen o mihr-i enversin

Kapun gedâsı geğer pâdişâh-ı heft eyvân

K. 5/22 –25

Hâne

‘Hâne’, ev manasında kullanılan bir kelimedir. Divanda yalnızca gazel nazım şekillerinde zikredilen hâne; sevgilinin aşkıyla kimi zaman kararttığı, yıkıp geçtiği kimi zaman da yine aşkıyla aydınlattığı bir gam hane olarak kullanılmıştır. Sevgilinin bir geceliğine gam hanesine teşrif etmesi için âşık, gündüzün gece olmasına razıdır:

Rûzumuz şeb olmaga bâ’is budur kim bir gece

Eylemez gam-hânemi teşrîf idüp gam-hârlık

G. 100/3 – 514

Aşağıdaki beyitte Cinânî kendi hanesi için değişik bir teşbih yapmıştır. Onun, Ferhâd gibi dağ tepesinde gezmesine lüzum yoktur. Çünkü âhının ateşiyle hanesi Bî-sütûn dağı gibidir:

Geşt-i kuhsâr eylemek lâzım degül Ferhâd-veş

Nâr-ı âhum hâne-i vîrânım eyler Bî-sütûn

G. 186/3 –560

Bir elinde zülfü, bir elinde tarağı olan canın cânânesi, saçlarını çözmüş ve evin içini hoş kokuyla doldurmuştur:

Çin seher bî-dâr olup ol cânımın cânânesi

Hâb-ı râhatdan açılmış nergis-i mestânesi

‘Âlem-i zencîr-i zülfün kılmaga divanesi

Başını çözmüş şemimden pür olmuş hânesi

Bir eline zülfin almış bir elinde şânesi

Th. 26 /I – 254

Bu beyitte ise Cinânî, sevgilinin hanesinden bahseder. Sevgilinin onu, hanesine çağırıp teklifsizce nimetlere gark etmesini ister:

Gedâ-yı bî-nevâyem bî-tekellüf gark-ı ni’met kıl

Ziyâfet-hâne-i cûdunda mihmân eyle sultânım

G.149/2 – 540

Havuz

‘Havuz’, çoğunlukla süs amaçlı kullanılan ve bahçelerde bulunan çeşitli boyutlardaki içi su dolu bir çukurdur. Divanda, süs olarak kullanılmasından ziyade içine girilen bir su çukuru olarak birçok mısrada karşımıza çıkmaktadır. Cinânî sevgilinin, havuz içindeki cahil düşmanın ağzına düşmesini istememektedir:

Havz içinde düşmesün agyâr-ı nâdân agzına

Ol gazâl-i vahşîyi göndermen aslan agzına

G. 214/1 – 574

Aden, Güney Arabistan'da Kızıldeniz'e bitişik bir sahil şehridir. Burada eskiden beri inci çıkarılmış (Pala, 2004: 7). Cinânî'nin, Aden incisi gibi kıymetli gördüğü sevgilisi de düşmanla havuza girmektedir:

Merdüm-i çeşmüm sirişküm bahrinün gavvâsıdır

Tâ girelden havza agyâr ile ol dürr-i 'Aden

Düşman Ehrimen, her zaman aşğın canını yakmayı ister. Bunun için de sevgiliyi havuza atıp büyük bir aşk ile onunla oynar:

Ol peri-rûyî atup havz içre oynar şevk ile

Cân atar incitmege her-dem 'adû-yı Ehrimen

G. 170/2-3 - 551

Râh, Reh

Farsçada yol manasına gelen 'râh/reh' divanda birçok nazım şeklinde zikredilmiştir. Divan şiirinde genellikle âşık, sevgilinin tozlu yollarında derdine derman arar. Haremin etrafını tavaf edip geçerek sevgilinin kapısına gelmeyi dileyen âşık, halkın kullandığı yolu bir kenara bırakarak kendine has bir yola dönmüştür:

Geçüp tavg-ı haremden kûyuna 'azm eyleyen 'âşık

Koyup râh-ı 'avâmı bir târik-ı hâsa dönmişdür

G. 70/5 – 499

Âlem meyhanesinin pîri olan sevgili âşıkları vuslat yoluna eriştirmektedir. Cinânî'de bunu duymuş ve ona da bir kadeh lutf etmesini iştir:

Ey pîr-i harâbât-ı elem al bir ayak sun

'Uşşâkı reh-i vuslata irşâdun işitdük

G.121/3 – 525

Tâk

Donanma ve şenliklerde sokağın bir tarafından öbür tarafına doğru kurulan ve bayrak ve kandillerle donatılan kemer şeklindeki şeyler hakkında kullanılır bir tabirdir (Pakalın, 1983: III/382).

Divan şiirinde sevgilinin hilal veya mihrab şeklindeki kaşı tâkı andırır. Yine şekli dolayısıyla sevgilinin kaşları âşıklar için birer secdegâhtır. Şairimizde divan şiirinin klasik benzetmesi dâhilinde birçok beyitinde kelimeyi zikretmiştir. Aşık için, rakipler birer kâfir olduğundan sevgili mihrab olan kaşlarını onlara arz etmemelidir:

Mukavves kaşların kim ehl-i diller secde-gâhıdır

Rakîb-i kâfire ‘arz eyleme ol tâk-ı mihrâbı

G.263/4 – 599

Aşkın kederiyle başı eğik bir şekilde duran Cinânî’yi mihraba secde eder sanmayınız. Çünkü o, yalnızca ay yüzlü sevgilinin tâk gibi olan kaşlarının karşısında bu haldedir:

Kaşları tâkına benzer gördi çün ol mâh-rû

Secde eyler sanmanuz mihrâba eyler ser-fürû

Mf. 147 – 663

Tophâne

Osmanlı İmparatorluğunun savaşlarda kullandığı toplarının yapım yeri olan Tophane Binaları, 16. yüzyılda kurulmuştur. Bir semte adını veren bu tesisin birkaç binası günümüze kalmıştır (Demircanlı, 1989: 360) . Bir gece ansızın Tophâne yanarak kıvılcımı Zuhâl burcuna kadar yükselmiştir:

Yandı Tophâne bir gice nâ-geh

Şu’lesi çıkdı burc-i Keyvâna

Gayptan gelen ses Cinânî’nin kulağına bu Tophâne yangınının tarihini fısıldamıştır:

Gûş-ı hûşa Cinânîyâ hâtif

Didi târîh “hark-ı Tophâne” H.981

T. 91 –415

Sonuç

Cinânî, III. Murad devrinin önemli şairlerinden biridir. Klasik devir şairlerinden biri olmasına; Arapça ve Farsçayı çok iyi bilmesine rağmen şiirlerinde sade, anlaşılır bir dil kullanmaya özen göstermiştir. Kaynaklardan edindiğimiz bilgilere göre ilhamını milli hayattan alan şair, eserlerinde de halk ağzına ve söyleyişlerine yer vererek orijinal bir tarz kullanmıştır.

Makalemizde XVI. yüzyıl Osmanlı mimarî unsurlarının Cinânî divanına olan yansımaları örnek beyitler verilerek aktarılmıştır. Elde edilen izlenime göre de Cinânî, mimarî unsurları gazellerinde, sevgiliyle ve sevgiliye duyulan aşkla ilişkilendirerek kaleme almıştır. Yazdığı tarih manzumelerinde ise bu dönemde yapılmış çeşitli mimarî yapılara yer vermiştir. Bunlar; Zeyrek Ağa tarafından yaptırılan bir köprü, Kasım Bey’in inşa ettiği *Sultan Murad Çeşmesi*, Sultan Murad tarafından çok sevilen *İncili Köşk*, bugün *Dökümhane Hamamı* olarak bilinen *Muallimzade Hamamı* ve 1594 tarihinde fethedilen *Yanık Kalesi*’dir.

Cinânî'nin, sosyal hayatın önemli bir parçası olan mimarî yapıları ve bunların özelliklerini, ihtişamını, zenginliğini geniş bir yelpaze ile divanda işlediği görölmüştür. Divan içerisinde hangi mimarî yapının, hangi nazım şekliyle ve kaç defa kullanıldığının tablosu da aşağıda verilmiştir:

<i>Mimarî Yapı</i>	<i>Nazım Şekilleri</i>	<i>Kelimenin Kullanım Sayısı</i>
<i>Cisr, Ma'ber, Köpri (Burç)</i>	<i>Tarih, (Kaside, Gazel)</i>	13 (2)
<i>Kal'a</i>	<i>Kaside, Tarih, Mesnevi</i>	7
<i>Şadırvan</i>	<i>Kaside</i>	1
<i>Çeşme</i>	<i>Kaside, Tarih, Lugaz</i>	10
<i>Hammâm, Germâbe</i>	<i>Gazel, Tahmis</i>	9
<i>Kasr, Se(a)rây</i>	<i>Kaside, Gazel, Tarih, Mersiye, Kıt'a, Velehu</i>	40
<i>Medrese</i>	<i>Kaside</i>	3
<i>Dârü'ş-şifâ</i>	<i>Gazel</i>	3
<i>Dergâh</i>	<i>Kaside, Gazel, Kıt'a</i>	10
<i>Eyvân</i>	<i>Kaside, Tarih, Mersiye</i>	9
<i>Hâne</i>	<i>Gazel</i>	17
<i>Havuz</i>	<i>Kaside, Gazel, Tahmis, Mektup</i>	11
<i>Râh, Reh</i>	<i>Kaside, Gazel, Tarih, Mersiye, Tahmis, Tesdis, Velehu, Müfred</i>	34
<i>Tâk</i>	<i>Kaside, Gazel, Tarih, Müfred</i>	12
<i>Tophâne</i>	<i>Tarih</i>	2

Kısaltmalar

- K. : Kaside
Mf.: Müfred
S. :Sayı
T.: Tarih
Th.: Tahmis

Kaynakça

- AYAN, Gönül (2004). ‘Sevakıb-ı Menakıb ve Mevlana’, *Selçuk Üniversitesi III. Uluslararası Mevlana Kongresi*, Konya: Selçuk Üniversitesi Yay.
- AYNUR, Hatice, KARATEKE Hakan (1995). *III. Ahmed Devri İstanbul Çeşmeleri*, İstanbul: İstanbul Büyükşehir Belediyesi Kültür İşleri Daire Başkanlığı Yay.
- BEZİRCİ, Zuhâl, Melek Hidayetoğlu, Meral Akan, Emine Nas (2005). “Bursa Evlenme Adetlerinden ‘Gelin Hamamı’ Kültürü Çerçevesinde Kullanılan El Sanatı Ürünleri”, *Bursa Halk Kültürü Uludağ Üniversitesi II. Bursa Halk Kültürü Sempozyumu C.III*, Bursa: Uludağ Üniversitesi Yay.
- BİLGE, Sadık Müfit (2000). ‘Macaristan’da Osmanlı Hâkimiyetinin ve İdarî Teşkilatının Kuruluşu ve Gelişmesi’, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S. 11, s. 33-81, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- BOZOK, Düriye (2005). ‘Türk Hamamı ve Geleneklerinin Turizmde Uygulanışı (Bursa Merkez İlçede Bir Araştırma)’ Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi, C.8, S.13, s.62-86.
- ÇETİN, Osman (1990). ‘Bursa Şer’iyye Sicilleri Işığında Osmanlılarda İlk Tıp Fakültesi Bursa Darüşşifası ve Tıbbî Faaliyetler’, *Ankara Üniversitesi Osmanlı Tarihi Araştırma ve Uygulama Merkezi Dergisi*, S.4, s.121-149, Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.
- DEMİRCANLI, Yüksel Yoldaş (1989). *İstanbul Mimarîsi İçin Kaynak Evliya Çelebi Seyahatnamesi*, İstanbul: Vakıflar Genel Müdürlüğü.
- DEVELLİOğLU, Ferit (2008). *Osmanlıca Türkçe Ansiklopedik Lûgat*, Ankara: Aydın Kitabevi Yayınları.
- ERDOğAN, Muzaffer (1955). ‘Mimâr Davud Ağa’nın Hayatı ve Eserleri’, T.M. XII, s.179-204.
- EYİCE, Semavi (2000). ‘İncili Köşk’, İstanbul: TDV İslâm Ansiklopedisi, C.22, s. 278-279.
- GÖKYAY, Orhan Şaik (1984). ‘Zübdetü’t-Tevârîh (Tarihlerin Özeti)’, Tarih ve Toplum 9.

- İPŞİRLİ, Mehmet (2007). *Târih-i Na'îmâ*, Ankara: TTK Yay.
- KAPLAN, Yunus (2010). 'Türk Hamam Kültürünün Divan Şiirine Yansımaları', Erzurum: Atatürk Üniversitesi Türkiyat Araştırmaları Enstitüsü Dergisi, (TAED), S.44, s. 131-155.
- MERMER, Ahmet, N. Koç Kesin, L. Alıcı, M. Eflatun, Y. Bayram (2006). *Eski Türk Edebiyatına Giriş*, Ankara: Akçağ Yay.
- MÜLÂYİM, Selçuk (2005). 'Mimarî', İstanbul: Türk Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi, C.30, s.91-95.
- OKUYUCU, Cihan (1994). *Cinânî Hayatı, Eserleri, Divânının Tenkidli Metni*, Ankara: TDK Yay.
- PALA, İskender (2004). *Ansiklopedik Divan Şiiri Sözlüğü*, İstanbul: Kapı Yayınları.
- PARLATIR, İsmail (2006). *Osmanlı Türkçesi Sözlüğü*, Ankara: Yargı Yay.
- PAKALIN, Mehmet Zeki (1983). *Osmanlı Tarih Deyimleri ve Terimleri*, Ankara: MEB Yay., C.I, II, III.
- PUR, Doğan, 'İstanbul Çeşme-Sebil Kitâbelerinde Âyetler ve Niyâzlar', www.doganpur.blogcu.com
- ÜNLÜ, Osman (2008). 'Klasik Hikâye Geleneği İçinde Bedâyiü'l-Âsâr'ın Yeri', Ordu: Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Volume1/4, s.591-628.
- Yaşayan Müze Kent Bursa Çalışmaları, Bursa Büyükşehir Belediyesi*, Bursa 2009.
- YEDİYILDIZ, M. Asım (2003). 'Bayramzâde Zekeriyya Efendi'nin (1514-93) Vakfı', Uludağ: Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi, C.12, S.1., s.153-166.